Problema velarizării vocalelor palatale româneşti în concepţia lui A. Philippide

Luminiţa BOTOŞINEANU

Key-words: *articulatory basis, the velarization of the palatal vowels, phonetic context, relative chronology*

1. Fundamentul teoretic: baza articulatorie şi baza psihologică

După ce primeşte o primă formă în *Principii de istoria limbii* (Iaşi, 1894), concepţia lingvistică a lui A. Philippide este rafinată şi în mare măsură regândită în *Originea românilor* (vezi în special Philippide 1928, ampla notă de la p. 245–309) şi, în liniile ei fundamentale, în cursurile de *Introducere în ştiinţa limbii* şi *Fiziologia sunetelor*, şi aplicată, într-o continuitate exemplară cu aspectele doctrinare, în cursul *Istoria limbii române* (Philippide 2009). Practic, opera lingvistului ieşean se edifică în jurul ideii că limba este prin excelenţă spaţiul de manifestare a omului, reprezentat prin baza articulatorie şi baza psihologică, dar şi a grupurilor etnice, cu baze articulatorii şi psihologice mai mult sau mai puţin unitare. În contradicţie declarată cu Gaston Paris (1881: 607 sqq.; 1882: 133), adversar al determinismului etnologic, Philippide susţine relevanţa factorului uman şi etnic în evoluţia limbii: „Dacă admitem că o sămânţă de plantă pusă într-un anumit pământ va primi o dezvoltare proprie condiţiilor de hrană ale pământului acestuia, pentru ce nu am admite că şi o limbă pusă în gura unui om nu va primi condiţiile de dezvoltare proprii gurii acestuia?” (Philippide 2009: § 11). Astfel, specificitatea fizică şi psihică a unui popor se perpetuează, reflectându-se în limbă „chiar după ce acel popor şi-a pierdut limba veche şi a adoptat o alta; în aceasta din urmă, el face aceleaş schimbări pe care le-a făcut în cealaltă de mai înainte, schimbări lui specifice. Chiar dacă un popor îşi schimbă limba şi adoptă o alta, dă fără ştirea sa şi acesteia schimbări analoage acelora din limba de baştină; căci fenomenele se repetă în istoria limbilor” (Philippide 2009: § 11).

Dualistă, ca reflex firesc al caracterului dual al obiectului pe care îl vizează, teoria lingvistică a lui Philippide operează o delimitare fermă între fizic şi psihic, fiecare dintre aceste două laturi ale realităţii condiţionând dinamica limbii la diferitele niveluri ale acesteia: dacă baza psihologică se află în legătură în primul rând cu faptele

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

gramaticale şi cu cele lexicale, în explicarea schimbărilor fonetice este afirmată categoric prioritatea bazei articulatorii, care nu este văzută în mod static, ci ca un ansamblu aflat într-o continuă devenire[1]: „[...] principala cauză de schimbare a sunetului trebuie căutată în schimbarea pe care prin ele înseş o capătă organele articulatorii" (Philippide 1928: 273–274) sau, mai departe: „[...] să rămânem, pentru a explica schimbarea, pe terenul unde se explică producerea: pe sunete le produc organele fizice ale vorbirii, şi tot acele organe fizice, care le produc, trebue să le fi şi schimbând pentru aceia că instrumentele, pe care organele vorbirii le fac, nu pot fi niciodată aceleaş" (Philippide 1928: 281–282).

2. Guturalizarea vocalelor palatale, ilustrare a influenței bazei de articulație în evoluția limbii

Deşi prezentarea evolutivă a sistemului fonetic al românei (care constituie substanța *Istoriei limbii române*, într-o măsură mai mare decât în cazul *Originii românilor*, lucrare cu multiple valențe teoretice) se face întotdeauna cu aducerea în discuție a contextului fonetic, precizarea că acesta reprezintă doar condiția favorizantă, nu şi adevărata cauză a schimbării însoțește, repetitiv, descrierea fiecărui fenomen consemnat în *Istoria sunetelor*, partea a treia a *Istoriei limbii române*. Numită de Philippide guturalizare (întrucât reflexul acestei transformări este o vocală guturală), velarizarea vocalelor palatale, una dintre cele mai complexe probleme de fonetică istorică a limbii române, nu face nici ea excepție de la regula tratării prin dublarea enunțării fenomenului cu explicația corespunzătoare, întrucât, în opinia savantului ieşean, ea nu ar putea fi redusă decât printr-o viziune simplificatoare la tendința respectivelor vocale „de a se preface în *ă*, *î*" prin adaptarea lor la anumite proximități fonetice. O asemenea tendință, facilitată de existența unui element de similaritate articulatorie între vocalele palatale şi cele velare („între *î* şi *ă* şi *i* şi *e* este o asemănare: *e*, *i* se articulează cu limba posterioară față cu palatul anterior, iar *ă*, *î* se articulează cu limba posterioară față cu palatul posterior" – Philippide 2009: § XXII, **b**), „e numai *activată* [subl. n.] de unele sunete mai mult decât de altele, dar ea există prin ea însăş" (Philippide 1928: 55–56; cf. Philippide 2009: § 21, **i**), fiind specifică limbii române în raport cu celelalte limbi neolatine. Contextul, considerat în cercetări ulterioare factorul determinant al schimbării (vocalele palatale îşi schimbă locul de articulație, trecând în seria velară, ca rezultat al pronunțării dure a consoanelor precedente[2]), este pentru Philippide doar catalizatorul, şi nicidecum declanşatorul acestei evoluții, astfel încât „a zice că *e* se preface în *ă*, când este precedat de *b*, *k*, *d*, *r*, *n*, *m*, *p*, *v*, *f*, *g*, *s*, *š*, *t*, *ts*, *ž*, *z*, *dz*, *u*, *ĭ* consonant, sunet muiat, este ridicol" (Philippide 2009: § 21, **i**). De fapt, partea conclusivă care închide expunerea velarizării vocalei *e* (la *i* se face doar trimitere la discuția corespunzătoare de la *e*) este un excelent prilej de reafirmare a modului cum acționează baza de articulație. Întrucât este comună românei şi albanezei (dar şi altor limbi precum bulgara sau neoslovenica), tendința de velarizare, de declanşarea

[1] Viziunea asupra acestui subiect se apropie de modul în care a gândit Humboldt limbajul: acesta este manifestarea în act a unei energii primare, este activitate (*energeia*), iar nu operă (*ergon*).

[2] Pentru concepția unuia dintre susținătorii acestui punct de vedere, profesorul Vasile Arvinte (la rândul lui reprezentant de marcă a şcolii lingvistice ieşene), vezi *infra*, p. 14.

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

căreia responsabilă este în cel mai înalt grad baza de articulaţie, ar putea fi atribuită unui fond etnic comun trac, şi tot pe seama substratului este pus şi caracterul repetitiv al manifestării ei: „[...] nu e cu neputinţă ca traco-dacii să fi avut limba plină de aceste sunete *ă*, *î* (din nenorocire, probe nu avem), care, în tendinţa limbii de a se ridica în sus, probează o încordare a nervilor, iar în timbrul cel domol şi întunecat, ar proba o iubire pentru lucrurile mai ascunse şi mai modeste" (Philippide 2009: § 21, **i**).

Ca parte integrantă a descrierii întregului sistem fonetic al limbii române, chestiunea velarizării vocalelor palatale se încheagă, atât în OR, cât şi în ILR, din asamblarea aspectelor corespunzătoare, tratate, pe de o parte, la vocala *e* şi, pe de altă parte, în secţiunea corespunzătoare vocalei *i*. Asemenea celorlalte transformări fonetice ale românei, şi aceasta este prezentată sistematic, subpunctele care structurează informaţia aflându-se în corespondenţă cu contextele fonetice care o condiţionează: pentru vocala *e*, labialele *m*, *p*, *b*, *f*, *v*, *u* (Philippide 1928: 40–43; Philippide 2009: § 21, **e**), vibranta *r* (Philippide 1928: 43–44; Philippide 2009: § 21, **f**), fricativele alveolopalatale *š*, *ž*, fricativele dentale *s*, *z* şi africatele *ts*, *dz* (Philippide 1928: 44–48, 48–53; Philippide 2009: § 21, **g**), oclusivele dentale *t*, *d* (Philippide 1928: 53–54; Philippide 2009: § 21, **h**), sonantele *l*, *n* şi velarele *k*, *g* (Philippide 1928: 54; Philippide 2009: § 21, **i**); pentru *i*, vibranta *r* (Philippide 1928: 61–62), fricativele alveolopalatale *š*, *ž* (Philippide 1928: 62), fricativele dentale *s*, *z* şi africatele *ts*, *dz* (Philippide 1928: 62–64), toate grupate în *Istoria limbii române* într-un singur paragraf (Philippide 2009: § XXII, **b**). La acestea se adaugă, în *Originea românilor*, o serie de contexte care creează arii mai restrânse şi care nu au intrat în materia pentru cursul de istorie a limbii române, probabil din motive didactice: pentru *e*, *ĭ* şi sunete muiate (Philippide 1928: 54–55), respectiv poziţia finală (Philippide 1928: 54), iar pentru *i*, sunetele palatale (Philippide 1928: 64) şi africatele *č*, *ğ* (Philippide 1928: 64–65). Toate subpunctele menţionate debutează cu o expunere concisă, dar cuprinzătoare a fenomenului, căruia i se trasează limite ferme prin precizarea poziţiei faţă de accent a sunetului supus schimbării (de obicei „accentuat şi neaccentuat", mai rar „neaccentuat" – în cazul lui *e* precedat de *l*, *n*, *k*, *g* – sau chiar „neaccentuat final" – *e* final în poziţie postpalatală, care se disimilează), prin încadrarea lui etimologică (chiar dacă largă: „*e* latin şi nelatin", „*i* latin şi nelatin"), prin evidenţierea altor eventuale condiţionări contextuale („când în silaba următoare nu este *e*, *i*, adică nu e în poziţia *-e*, *-i*, poziţie tare" – vezi velarizarea lui *e* precedat de labiale – sau „indiferent de vocala silabei următoare" – în toate celelalte cazuri) sau prin unele referiri laconice la răspândirea fenomenului (comentariile fiind în această situaţie reduse la catalogarea sa drept „sporadic", întrucât stabilirea distribuţiei la nivelul tuturor varietăţilor românei îşi are locul său, foarte important, în partea finală a expunerii).

Reflectarea velarizării în cuvinte şi forme, aspecte dezvoltate selectiv – în funcţie de interesul pe care îl prezintă – în numeroase note micromonografice, este însoţită de punctarea evoluţiilor analogice şi a excepţiilor, pe care Philippide le explică riguros sau, în măsura în care nici o motivaţie nu i se pare satisfăcătoare, doar le consemnează (cu mărturisirea directă şi nedisimulată: „nu putem da nici o explicare" sau „nu ştim de ce" sau „cel mai simplu lucru e să ne recunoaştem neputinţa în explicarea lucrului" – Philippide 2009: § 21). Ilustrând reflexele

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

fenomenului în diferitele arii ale românei printr-o sinteză cuprinzătoare a cercetărilor contemporane în domeniu, Philippide propune o perspectivă amplă (care are destule elemente comune cu geolingvistica) asupra răspândirii lui teritoriale, cu o atenție specială acordată, în interiorul dialectului dacoromân, distincției primare între aria nordică (numită convențional Moldova) şi cea sudică (numită convențional Muntenia). Aceeaşi privilegiere a opoziției nord (moldovenesc) – sud (muntenesc) este reperabilă şi în abordarea diacronică a velarizării în diferitele etape ale evoluției sale, demers care îi permite lui Philippide să identifice o serie de dezvoltări divergente în cele două mari unități dialectale ale dacoromânei. Cea mai interesantă din acest punct de vedere este argumentația (construită prin compararea formelor şi examinarea paralelă a fenomenelor, aduse în discuție rând pe rând) care constituie scheletul logic al chestiunii velarizării lui *e* precedat de *s*, *š*, *ts*, *dz*, *z*, *ž*: „Din *e* latin (< *ē*, *ĕ*, *ĭ*) sau nelatin, accentuat şi neaccentuat, precedat de *s*, *š*, *ts*, *dz*, *z*, *ž*, în mod independent de vocala silabei următoare, rezultă un *ă* în românește" (Philippide 2009: § 21, **g**): *însắmn* < *insignio*, *însắmne* < *însémne* < v.rom. *însĕámne*, *săc* < **seccus* < *sĭccus*, *sără* < **săără* < *sĕără* < *sĕra*; *šắs* < *šés* < *sĕ́ssus*, *šắd* < *šéd* < **sĭéd* < *sę́deo*; *žăle* < *žele* < *ž'ale* < v.sl. *žalĭ*, *žắmlă* < *žémlă* < ung. *zsemelye*; *otsắl* < *otsél* < v.sl. *oc҃ьlŭ*, *oțắt* < *otsét* < v.sl. *ocĭtŭ*, *tsắs* < *tsés* < **tĭés* < *tę́xo*; *zăče* < *zéče* < **dĭéce* < *dę́cem* etc. etc. Sistematizate în funcție de consoana care condiționează schimbarea locului de articulație al lui *e*, exemplele abundente (de cuvinte şi forme) care urmează îi prilejuiesc autorului o serie de reflecții comparative cu privire la consecvența fenomenului, din acest punct de vedere definindu-se doi poli, Moldova (cu cea mai mare frecvență) şi Muntenia (cu frecvența cea mai scăzută), între care se distribuie celelalte arii ale dacoromânei (Vâlcea, Ialomița, Hațeg, Banat, Criş-Mureş, Someş-Tisa, Țara Oaşului etc.), caracterizate de coexistența, în grade diferite, a variantelor cu vocală palatală şi a celor cu vocală velară.

Din eforturile de a stabili cronologia relativă a fenomenului se naşte în primul rând constatarea că „guturalizarea după *s*, *ts*, *z*, *dz* e mai nouă decât prefacerea lui *e* – *á* – *e*, *e* – *é* – *e* atât la moldoveni, cât şi la munteni" (Philippide 2009: § 21, **g**; cf. Philippide 1928: 49), iar ideea că, în contextul şuierătoarelor, aceasta atinge vechimea maximă („prefacerea după *s*, *ț*, *z*, *dz* e mai nouă ca cea după *š*, *ž*: *se* [...], *sĕără*, *sĕácă*, *tsĕără* sânt numeroase de la *Codicele voronețean* şi *Psaltirea scheiană* începând, unde stăpânește exclusiv până la mijlocul secolului al XVIII-lea" – Philippide 2009: § 21, **g**; cf. Philippide 1928: 49) se complinește prin adăugarea variabilei spațiale la cea diacronică, de unde rezultă că velarizarea e mai veche la munteni decât la moldoveni („mold. *šắde*, *šắpte*, *služắšte* < *šéde*, *šépte*, *služéšte* < *šĕáde*, *šĕápte*, *služĕáște*; munt. *šáde*, *šápte*, *służáște* < **šăade*, **šăapte*, **służăaște* < *šĕáde*, *šĕápte*, *służĕáște*" (Philippide 2009: § 21, **g**; cf. Philippide 1928: 45). Prin interpretarea pe baza datelor de mai sus a tabelului sintetizator privind descendenții moldoveneşti şi munteneşti ai lat. *camĭsia* şi *vesīca*:

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

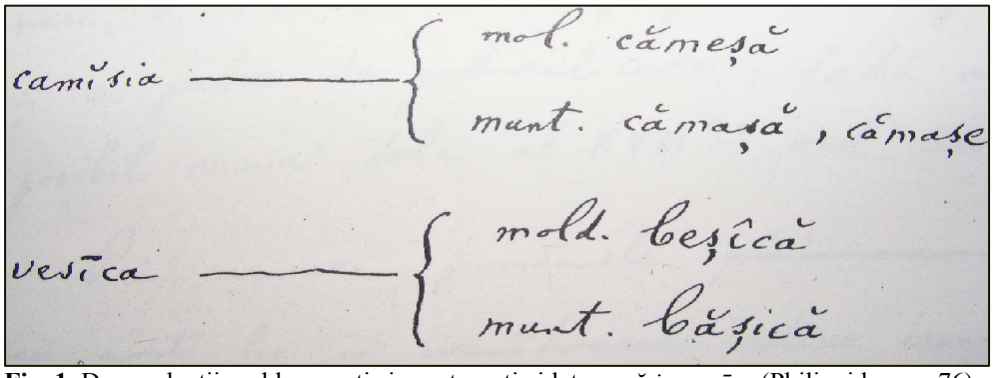

Fig. 1. Descendenţii moldoveneşti şi munteneşti ai lat. *camĭsia*, *vesīca* (Philippide ms.: 76)

schema cronologică este completată cu alte fenomene (velarizarea prin labiale şi *e – á – e > e – é – e*):

„I. *š*, *ž* au fost în Moldova muiaţi înainte de guturalizarea prin labiale şi în vremea acestei guturalizări, căci altfel trebuia *camĭ́sia* să sune astăzi, în Moldova, *cămášă*, iar *vesīca*, *bášícă*.

II. *š*, *ž* s-au muiat în Muntenia după guturalizarea prin labiale, pentru aceea la munteni sună *cămáše*, *bášícă*, iar pe vremea guturalizării prin labiale trebuie să fi existat deja guturalizarea prin şuierătoare: pentru aceea *vesīca* a putut deveni *bášícă* şi *camĭ́sia* > *cămáše*. Deci, *vesīca* > *bešícă* > *bášícă* > *bášícă*.

III. *š*, *ž* au fost în Moldova muiaţi înainte de prefacerea *e – á – e > e – é – e* şi pe vremea prefacerii acesteia (*e – á – e > e – é – e*), căci altfel n-ar fi putut ieşi din *cămĕášă* > *cămésă*, ci *cămášă*. Deci mold. *camĭ́sia* > *cămĕášă* > *cămĕáše* > *cămése* > *cămésă*.

IV. Înainte de muierea lui *š*, *ž* au trebuit aceste sunete să aibă efect guturalizator în Moldova. În adevăr, *š*, *ž* sânt muiaţi în v.mold., după cum probează v.mold. *cămĕáše* (Dosoftei). Cu toate acestea, şi în v.mold., ca şi în mold. de azi, *sĕ́deat* sună *šádă* ori *šázǎ*. Dacă înainte de v.mold. *ś* (muiat) nu ar fi fost alt *š* fără muiere şi cu putere de guturalizare, *šádă* ar fi fost posibil numai de la al XVIII-lea secol încoace” (Philippide 2009: § 21, **g**; cf. Philippide 1910: 33–34, Philippide 1928: 46).

Stabilirea evoluţiei lui *e* precedat de şuierătoare se face aşadar prin raportare la o serie de alte fenomene, pentru ale căror desfăşurări intercondiţionate propunem următoarele tabele-sinteză:

a) Moldova

<table>
<tr><td rowspan="2">guturalizarea prin š, ž
prima guturalizare</td><td rowspan="2">muierea lui š, ž
(pe la 1600)</td><td>(altfel am avea cămášă)
I. guturalizarea prin labiale</td><td rowspan="2">guturalizarea prin š, ž
(sec. al XVIII-lea)
a doua guturalizare</td></tr>
<tr><td>II. e – á – e > e – é – e
(altfel am avea cămášă, bášícă)</td></tr>
<tr><td colspan="4">camĭ́sia > cămĕášă > cămĕáše > cămése > cămésă</td></tr>
</table>

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

b) Muntenia

guturalizarea prin *š*, *ž* **prima guturalizare**		guturalizarea prin labiale		muierea lui *š*, *ž*
vesīca	> *bešícă*	>	*băšícă*	> *băšícă*

Din înglobarea în schema evolutivă generală a altor două schimbări, care încadrează temporal velarizarea prin labiale (1. diftongarea lui *é* la *ĕá*, 2. închiderea la *i* a lui *é* accentuat urmat de *n*), Philippide construieşte un model teoretic al succesiunii diferitelor fenomene:

„I. Diftongarea lui *é* în *ĕá*.
II. Guturalizarea prin *š*, *ž* (*šĕádă* > *šádă*) (prima guturalizare).
III. Muierea lui *š*, *ž* la moldoveni.
IV. Guturalizarea prin labiale.
V. Prefacerea lui *e – á – e* în *e – é – e*.
VI. Muierea lui *š*, *ž* la munteni.
VII. Prefacerea lui *én* în *ín*.
VIII. Guturalizarea prin *š*, *ž* la moldoveni (a doua guturalizare)" (Philippide 2009: § 21, **g**; cf. Philippide 1928: 47), aplicabil următoarelor serii:

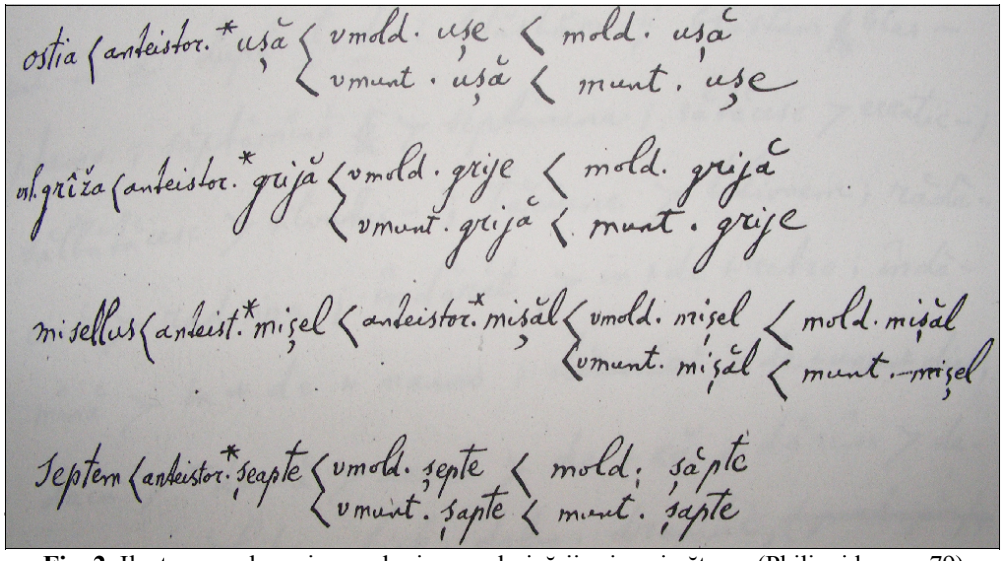

Fig. 2. Ilustrarea schemei cronologice a velarizării prin şuierătoare (Philippide ms.: 79)

Perspectiva sincronică îl conduce pe Philippide la constatarea că reflexele contemporane ale velarizării după şuierătoare (contemporane lui Philippide, dar actuale şi astăzi) formează două arii primare, chiar dacă nu foarte clar delimitate (vezi, pentru aceasta, situația dual a bănățeanului *cămĕášă*, încadrat, prin velarizarea după şuierătoare, la tipul muntenesc, în măsura în care a păstrat fonetismul *šă*, „cu *š* nemuiat", „din timpurile preliterare", sau la fel de bine la tipul nordic, dacă admitem că este rezultatul „celei de a doua guturalizări" – Philippide 1928: 47). Astfel, aria nordică, velarizatoare, se opune ariei sudice, care manifestă o preferință pentru

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

pronunţarea palatală a lui *ş*, *j*: „Astăzi, după *š*, *ž* întîlnim *e*, *i* în Valahia de vest, iar în Moldova *ă*, *î*. Cu toate acestea, în o perioadă a limbii mai veche, un raport invers a avut loc: valahii de vest după *š*, *ž* pronunţau *ă*, *î*, în locul primitivului *e*, *i*, iar moldovenii, din contra, unde era *ă*, *î*, pronunţau *e*, *i*" (Philippide 2009: § 21, **g**). Fenomenul trece aşadar prin stadii succesive, de producere şi de nonactualizare, care, mai mult, au fost de-a lungul timpului divergente în nordul dacoromânei în raport cu sudul, pronunţarea dură a şuierătoarelor în aria sudică fiind contemporană cu muierea acestora în aria nordică şi invers: „Când cercetezi subdialectele muntean şi moldovean din punctul de vedere al guturalizării lui *e*, se pare că aceste două subdialecte au trecut prin transformări inverse, aşa că atunci când munteanul zicea *šắs*, *šắd*, *păšắsc*, *úšă*, *grížă*, *mišắl*, moldoveanul zicea *šés*, *šéd*, *păšésc*, *úše*, *gríže*, *mišél*, şi când munteanul a ajuns să pronunţe ca moldoveanul, acesta din urmă a căpătat pronunţarea de mai înainte a munteanului" (Philippide 2009: § 21, **g**; cf. Philippide 1928: 45–46).

3. Şcoala lingvistică ieşeană şi abordarea velarizării vocalelor palatale, între continuitate şi evoluţie

Admiţând cronologia relativă a faptelor (cu o menţiune specială în ce priveşte aprecierea lui Philippide referitoare la vechimea mai mare a guturalizării în Muntenia în raport cu Moldova), G. Ivănescu (1948: 236–264) aduce unele corecţii, pe de o parte, cu privire la aria lui *š*, *ž* muiaţi în sudul dacoromânei (în principiu non-velarizant), arie care prezintă destule discontinuităţi (în Muntenia centrală şi de vest şi în Oltenia), şi, pe de altă parte, cu privire la cele mai vechi faze ale fenomenului atât în Moldova, cât şi în Muntenia. Simultaneitatea grafiilor *şe*, *şi*, *je*, *ji* – *şă*, *şî*, *jă*, *jî* în texte moldoveneşti din secolul al XVII-lea scrise de oameni cultivaţi precum Dosoftei, respectiv de indivizi cu un orizont cultural mai limitat, coexistenţă pusă de Philippide pe seama perpetuării, în faza cu *š*, *ž* muiaţi, a unor resturi dintr-un stadiu velarizant, este regândită de elevul acestuia în termenii unei opoziţii între norma ortografică a epocii (caracterizată de ocurenţa formelor cu vocală palatală), la care clasa cultă se alinia în mod firesc, şi graiul popular, care „avea *š* şi *ž* velari (cu efect velarizant asupra vocalelor următoare)" (Ivănescu 1948: 245). Aceeaşi tradiţie grafică funcţiona şi în Muntenia (cu singura deosebire că aici ea avea deja susţinere în limba vorbită), informaţie care, cumulată cu cea de mai sus, este punctul de plecare pentru formularea opiniei că originea acestor grafii nu ar reprezenta decât o „transpunere a normelor ortografice slave în scrierea românească" (Ivănescu 1948: 262).

Considerând că repetitivitatea alternanţei muiere – velarizare la moldoveni este puţin probabilă, Ivănescu avansează ipoteza că „graiurile moldoveneşti au prezentat pe *š* şi *ž* palatali de la începutul limbii române şi până la fenomenul de velarizare" (Ivănescu 1948: 262) şi împinge limita stadiului velar în Moldova, ca şi a stadiului palatal în Muntenia până aproximativ în epoca întemeierii celor două principate: „în cea mai veche fază a dialectului muntenesc, *e* şi *i* precedaţi de *š* şi *ž* deveniseră *ă* şi *î* [...], dar, înainte de secolul al XIV-lea ei au devenit *ś* şi *ź*, cum fuseseră probabil la început" (Ivănescu 2000: 479, cf. 336; Ivănescu 1948: 258). Schema cronologică a lui Philippide, în fond corectă, este astfel simplificată prin eliminarea fazei comune (moldovenească-muntenească) a primei guturalizări.

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

Prin tratarea velarizării la subcapitolul dedicat consonantismului, Vasile Arvinte manifestă implicit o anumită poziție teoretică cu privire la resorturile fenomenului: schimbarea locului de articulație al vocalelor prepalatale *e* şi *i* se produce exclusiv în anumite proximități fonetice, mai exact atunci când acestea sunt „precedate de anumite consoane" (Arvinte 1988: 56), pronunțate dur. Componenta cronologică a subiectului este expusă pornind de la o obligatorie delimitare între situația din graiuri şi situația din limba literară, pe de o parte, şi, pe de altă parte, între starea actuală a lucrurilor şi realitățile fonetice ilustrate de textele vechi, orice abatere de la acest principiu conducând, inevitabil, la concluzii inexacte, dacă nu chiar cu totul false. Constatarea că „durificarea şuierătoarelor s-a produs în graiurile sudice încă la începutul epocii numită «româna primitivă» sau «româna comună» (secolele al VII-lea – al VIII-lea), în vreme ce graiurile de tip moldovenesc au menținut faza inițială, din epoca de formare a limbii române (secolele al V[-lea] – al VII[-lea], al VIII-lea), cu *şe*, *şi*, *şia*, *şea*, *şio*, *şiu*" (Arvinte 1991: 7), este completată de fixarea în timp a înmuierii şuierătoarelor la nivelul graiurilor populare muntenești – „adevărata inovație" a ariei – undeva „prin secolul al XIV-lea" (Arvinte 1991: 7). În limba scrisă, conservatoare prin excelență, fenomenul întârzie să fie ilustrat – observație care se alimentează din înregistrarea „variantelor dure, pe care le întâlnim în zeci de ocurențe în textele muntenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea", în special în *Biblia de la Bucureşti* şi în ms. *4389* (Arvinte 1991: 7). Din aceeaşi epocă (sec. al XIV-lea) datează, în opinia profesorului ieşean, şi primele manifestări ale durificării şuierătoarelor în graiurile nordice, însă tradiția grafică susține perpetuarea formelor cu *şe*, *şi* încă multă vreme, încât „această normă [...] este prezentă, de pildă, în toate scrierile lui Dosoftei" (Arvinte 1991: 7), precum şi în ms. *45*.

*

Înglobat organic în teoria lui Philippide privitoare la cauzele schimbărilor fonetice, acest fapt de limbă care i-a stârnit lui Philippide entuziasmul şi pasiunea ştiințifică („îl consider ca ceva foarte minunat şi de-abia îşi poate închipui cineva un lucru mai curios ca acesta" – Philippide: § 21, **i**) reprezintă, pe de o parte, o ilustrare convingătoare a însemnătății bazei de articulație (care, în demersul lingvistului ieşean de stabilire a unor raporturi de cauzalitate circumscrise velarizării, transcende acțiunea mult mai limitată a contextului fonetic) şi, pe de altă parte, atestă continuitatea unei opțiuni teoretice şi interpretative solide şi, în esență, modul în care s-a edificat şcoala lingvistică ieşeană.

Bibliografie

Arvinte 1988: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra primei cărți* (*Facerea*) *din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, în *Monumenta linguae Dacoromanorum*, *Biblia 1688*, Pars I. *Genesis*, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza", p. 47–121.

Arvinte 1991: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a doua* (*Ieşirea*) *din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, în *Monumenta linguae Dacoromanorum*, *Biblia 1688*, Pars II. *Exodus*, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza", p. 1–65.

Ivănescu 1948: G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, Tipografia „Alexandru A. Țerek".

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)

Ivănescu 2000: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, îngrijirea ediţiei, indice de autori şi indice de cuvinte: Mihaela Paraschiv, Iaşi, Junimea.
Paris 1881: Gaston Paris, [recenzie la Lucien Adam, *Les patois lorrains*, Paris, 1881], în „Romania", X, p. 601–609.
Paris 1882: [recenzie la G.I. Ascoli, *Una lettera glottologica*, Torino, 1881], în „Romania", XI, p. 130–134.
Philippide 1910: Alexandru Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, „Viaţa românească", anul V, vol. XVI, Iaşi, p. 30–54.
Philippide 1928: Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II. *Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, Tipografia „Viaţa românească" S.A.
Philippide 2009: Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, ediţie alcătuită de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil şi Luminiţa Botoşineanu, Iaşi, Polirom (sub tipar).
Philippide ms.: Alexandru Philippide, *Istoria sunetelor*, ms. aflat la Biblioteca Filialei Iaşi a Academiei Române, arhiva A. Philippide.

The problem of the velarization of the Romanian palatal vowels in A. Philippide's conception

A. Philippide's theory on the dynamics of the language (conditioned by the peoples' or ethnic groups' particularities, which is manifested thorough relatively unitary articulatory and psychological basis) finds its application in the approach of one of the most complex Romanian language historical phonetics problems, the velarization of the palatal vowels. Thus, the scientist considers that their adaptation to certain phonetic proximities is just the facilitating condition, but definitely not the cause of such an evolution, which is certainly to have been triggered by the articulation basis.

Continuing the master's work within the same general boundaries, G. Ivănescu and Vasile Arvinte, high representatives of the linguistics school of Iaşi, built on Philippide's doctrine, also brought personal views on the subject.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi
România

BDD-A884 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:01:40 UTC)